

KISFALUDY SÁNDOR KÉT RÓZÁJA.

(Második közlemény.)

3. A költő Horváth Rozi iránt érzett szerelmének a *Napló* után több bizonyága nincs. Ez a szerelem talán a Pepi grófnéval élt szenvedély tüzeiben hamvadt el. A „kis Pasithea“, a „zalabéri Grácia“, a „szép Rozi“ kedves alakja eltűnik. Ha valamikor Kisfaludy és Skublits Imre levelezése napvilágra kerülne, talán abban megtalálnók a feleletet a miértre. A *Két szerető szívnek története* a már ismert módon emlékezik meg róla: utólagos, nagyon is érthető torzítással, hiszen már Szegedy Róza a költő felesége. Hogy Rozi nem felejtette el hamar Kisfaludyt, azt is a levélregényből tudjuk. E szerint ugyanis egy „rajzolatot“ küldött 1799-ben Kisfaludynak. Gálosnak erre is van — módszeresen alapos — megjegyzése. „A hely, melyre Pais támaszkodik, csak annyit mond, hogy egyik atyafia 1799 márciusában 'egy rajzolatot' zárt levelébe, mely Horváth Rózitól való. 'Ezen rajzolat engem a múltakra emlékeztetvén, nem szántam volna — — — jól megkorbátsolni bűnös testemet.' Ez bizonyítaná, hogy Horváth Rózi várt költőnkre? s vajon nem Medínára vonatkozott-e Horváth-Rózi rajza?“²⁷ Nos, a levélregényben még két helyen is szó esik erről a rajzolatról, s aki ezt a két részletet ismeri, aligha írhatja le egész jóhiszeműséggel a fentebbieket. A két részlet ugyanis így szól: „Juliska (= aki H. R. rajzolatját elküldötte) szép ravasz leánya; csókot érdemlene tőlem azon derék gondolattyaért, hogy Czenczi' (= H. R.) rajzolatját elküldötte Magának. Jól eltegye Maga ezen kincset; mert a' szikra ismét lángba találván lobbanni, az jó szolgálatot tehetne. Olyanok is történnek a' Nap alatt, a' mikről nem is álmodunk“ — írja Líza (= Sz. R.) Imrének (= K. S.).²⁸ Imre válaszol erre: „Elküldöm most Magának ezen úttal Czenczinek ama rajzolatját is: ne hogy arról vádoltassam,

²⁷ I. m. 24., jegyzetben.

²⁸ VI. 416

hogy en azt a' történhető esetekre nézve elteszem.²⁹ Hogy a „rajzolat” mit tartalmazott, azt ezekből sem tudjuk meg pontosan, de hogy a költő és Horváth Rozi kapcsolatára vonatkozhatott, azt aligha lehet kétségbe vonni. — Mikor a levélregényt írja Kisfaludy, már Horváth Rozi is asszony. A zalabéri anyakönyv tanúsága szerint 1800. március 9-én ment férjhez törökszentmiklósi és zsadányi Almásy Jánoshoz.³⁰

A bevezetésben volt szó arról, hogy a *Himfy* fogantatását Horváth Rozihoz kapcsoltam. Ezért Gálos mellemnek szegezi a kérdést: „Ha Horváth Rozi a *K. Sz.* műzsája, miért *kesergő* akkor a szerelem?”³¹ A kérdés egy kissé szerencsétlen: tudtommal soha nem állítottam, hogy Horváth Rozi vagy bárki más a *K. Sz.* műzsája volna. Ilyesmit állítani a helyzet tökéletes nem-értését jelentené. A *H. Sz.* teljes mértékben irodalmi fogantatású munka (ezt ugyan Gálos nem hajlandó elismerni, bár Horváth János is igen meggyőzően fejtegeti), s a *kesergés* irodalmi recept. Ha Gálos ezt nem veszi tudomásul, hogyan felel meg akkor a fenti kérdés ikertestvérére: Ha Szegedy Róza a *H. Sz.* műzsája, akkor mi oka van Kisfaludynak 1798 végén *boldog* szerelmet is tervezni? — S vajjon nem szánta-e már kezdetben is két részesnek a *Himfyt*? — *Zalabéri Horváth Rozi* éppenúgy nem műzsája a *K. Sz.*-nek, mint *Szegedy Róza* nem az, de más sem: a *K. Sz.* nőalakja a „kegyetlen kedves” tipikus képviselője, a róla szóló áradozó leírásokat, szépségének dicsőítését bármely nő magára vehetné, feltételezve a költő kötelező udvariasságát. Hiszen a *K. Sz.* nőalakjának, mint Horváth János kiemeli, neve sincsen. — Bár Kisfaludy néhol mégis elárul valamit a kedvesről... De ne vágjunk elébe a dolgoknak...

Gálos erőfeszítései a *Napló* körül még akkor is hiábavalók lennének, ha igazolni tudná (amit pedig nem lehet), hogy t. i. Szegedy Róza a „hösnője”; hiábavalók lennének, ha nem tudná azt is bizonyítani, hogy a *Napló*ból kitetsző nagy szerelem és a Szegedy Rózával való levelezés megindulása közötti időben is állandó szerelemmel gondol Kisfaludy Szegedy Rózára, mert különben a *K. Sz.*-nek nemcsak fogantatását, hanem megírását sem lehetne Szegedy Rózához kapcsolni, hiszen az éppen a közbeeső két év alatt készült el. Jól megleckéztet hát bírálóm, hogy hallgatók a költőnek Takáts Józsefhez írott leveléről, melyből

²⁹ VI. 452.

³⁰ Nem Horváth Rozira, hanem férjére vonatkozó adat kerül még elő Kisfaludy levelezéséből 1820-ból. (VIII. 393.)

³¹ I. m. 24.

Szegedy Róza iránti szerelmet vél kiolvashatni. Erről a levélről ugyan éppen néki lett volna célszerű mélységesen hallgatnia. Igaz, hogy Kisfaludy Szegedy Rózáról is megemlékezik benne: „Azt kérdeztem tőle, mitévő lenne, ha egy valaki úgy epedne érte, mint Himfy az Ö Kedveséért? — ha tetszeni fog felelete, hát Himfy Kedvesének rajzolásában egészen Öt veszem tárgymonak.” De ha valaki azt az őrző szerelmet tekinti, mellyel Kisfaludy ebben a levélben nem Szegedy Rózáról, hanem Pepi grófnéról ír hosszú-hosszú lapokon keresztül, az a fentebbi kérdést legalábbis meglepőnek kell, hogy tartsa. — Gálos szerint ekkor Kisfaludynak házasságon jár az esze, és gondolata haza felé száll. A házasság gondolata foglalkoztatja, igaz, — csak egy kissé más formában: „Meg kell látnom Ötet, bár ha négy kéz láb kelljen is magamat hozzája tzepelem. Lelkeink egymásért valának teremtvé, de a' Sors későn hozott össze bennünket — Ö már Asszony!” — írja a Rózához intézett kérdés előtt öt sorral — megint csak Pepi grófnéról. — Ebből a levélből Gálos még más is ki akar hozni. Kisfaludy ugyazis ebben a levélben értesíti Takátsot, hogy a *Himfy szerelmeiből* mintegy 60 dal és 7 ének kész van. Gálos tehát így ír: „Nem véletlen, hogy a VII. ének és a 61—66. dal valóságos apotheosisa Szegedy Rózának, s a 71. az *Édes, kínos emlékezet, ah Badacsony szürete*... Mindez éppen az ellenkezőjét bizonyítja a Pais vélt igazának: a *K. Sz.*-nek már az első strófáira Szegedy Róza gögnek látszó hidegsége indította Kisfaludyt.”³² — Gálos itt abba a nem kis tévedésbe esik, hogy azt hiszi — mást nem gondolhatok — : a most tárgyalt levélben említett már kész „mintegy (ezt a szót elfelejti idézni) 60 dalok és 7 ének” magában foglalja a *K. Sz.* VII. énekét, a 60—66. dalt is talán, esetleg a 71-et is. Pedig egyiket sem! Mert a *Frantzia fogságom* c. kézirat (M. N. Múzeum Oct. Hung. 510.) 5. kötete, mely a *K. Sz.* egy részének első kézírata, tartalmaz ugyan 59. sorszámú dalt, 7. éneket (8. és 9. éneket is), de az itteni 7. ének a kiadásban a VI. sorszámot viseli és tárgya szerint teljességgel közönbös, a kiadás VII. énekének pedig nyoma sincs a kéziratban. Ezt nem lett volna kár megnézni. — Az egyébként is köztudomású, hogy a *K. Sz.* első kiadásához nem maga Kisfaludy, hanem Péteri Takáts József rendezte a dalokat és az énekeket abba a sorrendbe, amelyben aztán meg is jelentek. Ez a sorrend pedig nagyon is eltér a keletkezés rendjétől. Példaként lássuk, a *Frantzia fogságom* c. kézirat dalai és énekei milyen

³² I. m. 25.

sorszámot kaptak a kiadásban: 1. d. = 6. d.; 2. = 14.; 3. = 15.; 4. = 16.; a közbeeső dalok és énekek ettől kezdve hiányoznak a kéziratból, mert annak 2—4. füzete (Kisfaludy szerint „kötet”) nincs meg (talán ezeket ejthette a tengerbe hazafelé jövet); 42. = 112.; 43—45. = 45—47.; 46—50. = 51—55.; 6. é. = XI. é. (csak részlet, mert a kéziratból itt néhány lap hiányzik!); 7. é. = VI. é.; 56. = 58.; 57. = 75.; 58. = 60.; 59. = 69.; 8. é. — IX. é.; 9. é. — X. é. (részlet). — A Takátshoz írott levelében (1797. július 7.) közölt 18. dal is 25., a 20. pedig 19. lett a kiadásban.

A VII. ének és a 61—66. dal tehát „valóságos apotheosisa Szegedy Rózának.” Hogy miért éppen Szegedy Rózának, arról nem szól az írás. Ugyanannyi joggal lehetne akárkinek az apotheosisa is. Általában a kegyetlen kedvesé. De hogy éppen Szegedy Rózáé — nem, az magából a VII. énekből derül ki. A költő ugyanis az énekekben párhuzamot von a nap és kedvesének szeme között, s többek közt ezt írja:

Az (t. i. a nap), az égnek szép kékjéből
Terjeszti sугárait;
Ez (a kedves szeme), szebb feje- s feketéből
Lövellí-ki nyíllait.

(K. Sz. VII. é. 3. vsz.)

A kedves szeme tehát — fekete. Mármost az a bökkenő, hogy Szegedy Rózának — tudtommal egyetlen — ráánkmaradt képén (kiadta Darnay Kálmán *Testőrszerelmek* c. regényes korrajzában) Szegedy Róza szeme — kék. Ezt megerősíti Eötvös Károly egy feljegyzése is (*Utazás a Balaton körül* IV. kiad. II. k. 163.); e szerint Eötvös barátja, Pápay Miklós ismerte (a már 45 éves) Szegedy Rózát, s emlékezett rá, hogy „még akkor is gyönyörű kék szemei” voltak.³³

Láttuk már, hogy bírálóm rosszaságát vontam a fejemre azért, mert azt írtam tanulmányomban, hogy a *Napló*val végeredményben az történt, ami a *K. Sz.*-mel: a költő átalakította a már megírt munkát: a feleségére alkalmazta. Ami a *Napló*t illeti, annak átalakítását láthattuk. A *K. Sz.* „átalkalmazásá”-val nem foglalkoztam részletesebben; ennek a kérdésnek elég bőséges irodalma van. Részletek átalakítását nem mutatták még ki a *K. Sz.*-ből, de hogy az egész koncepció nem fűződött Szegedy Rózához már fogantatásakor, az általánosan ismert. Ezen a téren még elég sok a tennivaló, s a kérdést érdemében nem lehet addig

³³ A *K. Sz.* egyébként a fentín kívül még annyi realitást elárul a kedvesről, hogy neve négy betűből áll (38. dal), s hogy a haja szöke (XI. é. 5. vsz. és XIX. é. 8. vsz.).

megoldani, míg a *K. Sz.* egyes kéziratainak összefüggését, a dalok és énekek keletkezési rendjét módszeres alapos-sággal át nem vizsgálja s meg nem állapítja valaki. — Azonban addig is szolgálhatok egy kis adalékkal, ami részlet átalakítását illeti.

A *K. Sz.* XI. éneke, mely megvan már — nem egész terjedelmében ugyan, mivel a kéziratból néhány lap éppen itt hiányzik — a *Frantzia fogságom* c. fentebb már említett kéziratban is mint 6. ének, azt mondja el, hogy a költő képzeletben hazaröpül Hunniába, s látja kedvesét sétálni a *kertben*. Ez ének 3. versszaka így kezdődik az Angyalfele kiadásban (I. 87.):

Repülly, repülly Hunniába,
Ama kedves hazába;
A Balaton vidékére,
A Bakonynak szélére;
Ott egy **major** a vadonban (Én vastagittartam)
Hah! látom már, amott van.

Az egyik kéziratban és az első kiadásban (melyet tudvalévőleg nem Kisfaludy rendezett sajtó alá!) egészen jelentéktelen eltéréssel találjuk meg ezt a részletet:

Repülly, repülly Hunniába,
Ama kedves hazába;
A Balaton vidékére,
Bakonynak a szélére;
Ott egy **falu** magánosan (Én vastagittartam)
Hah! látom már, amott van.

(Vö. MM. I. 378.)

A jelentéktelen eltérés (falu — major) jelentékenyebbnek bizonyul, ha egy kissé beleártjuk magunkat a történeti földrajzba. Induljunk ki abból a feltevésből, hogy ez a részlet *Szegedy Rózáról* szól. — A Szegedyeknek a Balaton — nem éppen legközvetlenebb — környékén két birtokuk is volt: a vasmegyei Kám meg a zalamegyei Ötvös. *Kám: falu*, azonban nem a Bakony szélén fekszik, róla tehát nem lehet szó. *Ötvös* a Bakony szélén fekszik, de itt meg az a baj, hogy nem *falu*. (Ma sem önálló község, Dabronchoz tartozik.) Nem is volt az történetünk idején, a XVIII. század végén sem. Vályi András ezt írja róla *Magyar országnak leírása* c. munkájában):³⁴ „*Ötvös*. Szabad puszta Szala Várm. földes Ura Szegedy Uraság, fekszik Gógánfától nem meszsze, mellynek filiája.” — A kézirat és az első kiadás *falu* megjelölése tehát nem talál sehogyan

³⁴ II. kötet 736. (Megj. 1799-ben.)

sem Szegedy Rózához. Ezért lett hát a *faluból major* a második kiadásban, melyet Kisfaludy maga rendezett már sajtó alá. Itt is működött a már ismert „tapintatosság”? — Ha nem Szegedy Róza, ki lehet akkor az a leány, aki a Balaton környékén, a Bakonynak szélén fekvő faluban a kertben sétál? Zalabéri Horváth Rozi — lehet. *Zalabér*. a Bakony szélén fekszik, a Balatontól sincs messze, *falu* is, s ráadásul még a *kertje* is híres. Vályi így ír róla: „*Szalabér*. Magyar Mezőváros Szala Várm. földes Urai Horvát, és több Uraságok, — — — 's az Uraságnak kastélya, és jeles kertye nevezetesitik.”³⁵

A Vizkeletyhez írt levéllel kapcsolatos megjegyzések önmagukat cáfolják meg mindenki előtt, aki a levelet ismeri. Szegedy Rózáról szó sincs benne, de még legáltalánosabb célzás sincsen.

A levelekkel és a *K. Sz.*-mel nem sikerül betölteni a kétesztendő ürt, Gálos legalább szűkíteni igyekszik azt a *Két szerető szívnek története* segítségével. — Kisfaludy Takátshoz 1798. december 20-án írott levelében közli, hogy a *Himfy* első része, a *K. Sz.* már egészen készen van. A levélregény első levele pedig 1798. szeptember 21-éről van keltezve. Dolgozatomban ezt az adatot nem vettem figyelembe. Okkal, s hogy miért, azt alább részletesen meglátjuk. Gálos e miatt még is ró. „Pais azonban csak azokat a dátumokat használja föl, amelyek elgondolásához illenek. Természetesen nem említi, hogy a *Két szerető szív története*nek első levele 1798. szeptember 21-én, a badacsonyi szüret harmadik évfordulóján kelt. Jól ismerem Kisfaludy jegyzetét, hogy 'ezen levele soha se jött kézhez', elfogadom tehát azon esetleges ellenvetést, hogy ez is utólag került a levélregény élére; (s jegyzetben.) A második levél is novemberben, tehát egy hónappal a Takátshoz írt szóbanforgó levél előtt kelt.”³⁶ Ezzel kapcsolatban arra bátorodom Gálost emlékeztetni, hogy a *Két szerető szívnek történetéről* éppen én mutattam ki, hogy legkorábban 1806-ban, de inkább egy évvel később keletkezett, vagyis majd tíz esztendővel a vitás időpont után. Ezt az állításomat, úgy emlékszem, a bíráló nem is kifogásolta. Kormeghatározó értéke a levélregénynek e miatt nem is lehet. — Egyébként pedig (magam ugyan ennek az adatnak sem tulajdonítok bizonyító erőt) Kisfaludy maga írja: „1799-nek elején erőszakkal fakadott kebeléből egy Szózat a' nem-felejtetett-hez. Ezt sűrű viszont levelezés követte, mellyet azután a'

³⁵ III. kötet 304.

³⁶ I. m. 26.

Katonaságtól búcsúvétel, 's végre házasság fejeze-bé."³⁷ Gálosnak nincsenek hitelességi aggályai Kisfaludy visszaemlékezései felől, miért hallgat erről az általa nyilván „jól ismert” adatról? Vagy talán ő is „csak azokat a dátumokat használja föl, amelyek elgondolásához illenek...?”

Az első levél keltezésének kérdésével kapcsolatban van Gálos dolgozatában egy módszer tekintetében tanulságos, valóban nagyon ötletes részlet. Tudjuk, hogy a levélregény a badacsonyi szüret harmadik évfordulóján kelt levéllel indul meg. Az első levéllel, illetőleg a keltezéssel kapcsolatban Gálosnak is aggályai vannak (mint éppen az elébb láttuk). Így ír ezért: „Elfogadom tehát azt az esetleges ellenvetést, hogy ez is utólag került a levélregény élére; de bizonyos, hogy e levél nélkül is, *minden* szüretkor, most pedig, hogy egyre Szegedy Rózára gondol, folyton eszében járnak a badacsonyi és szigligeti boldog emlékek.”³⁸ Itt Gálos arra a logikai újításra mutat példát, hogy a *bizonyítandóval* próbálja valószínűsíteni a *bizonyítékot*.

*

A *Regék* fogantatásának kérdését tárgyalván dolgozatomban, a *Napló és francia fogságom* egy részletére támaszkodtam³⁹ s arra a meggyőződésre jutottam, hogy már ott megvan a „rege-ihlet”. Gálos tüstént megjegyzi, hogy ott még regeköltésről nincs is szó. Regeköltésről valóban nincsen, de azt nem is állítom. A megrovásért mindjárt ki is engesztel mondván: „sokkal jobb helyet is idézhetek Paisnak”, s idéz is az *Önéletrajz*nak ugyanarról a lapjáról, amelyről az imént én idéztem az ő számára. Valóban kár, hogy az idézett mondat mintegy 35 esztendővel későbből származik, mint az, amelyre én támaszkodtam dolgozatomban. — Tisztázzunk egy köztünk lévő elvi ellentétet: meggyőződésem, hogy csak hiteles adatokat szabad és illik tudományos munkában felhasználni, s nem tekinthető hiteles adatnak olyan író 30—40 évvel későbbi (szépirodalmi igényű!) visszaemlékezése, aki szeret egyes dolgokat utólag megváltoztatni és más színben tüntetni fel. Ez lehet túlságos tisztelete az igazságnak, de ezen a téren túlzásba esni nehéz.

*

Kissé hosszúra nyúlt fejtegetéseinknek foglaljuk össze az eredményeit. Megállapítottuk, hogy a Szegedy Róza 1796-i megkérése és a kikosarazás csak irodalmi legenda. Kisfaludy nem Szegedy Rózát, hanem zalabéri Horváth Rozit

³⁷ Önéletrajz. MM. VII. 398.

³⁸ I. m. 26.

³⁹ VII. 231—2.

kérte meg, mielőtt Olaszországba indult, s a leányka emléke kísérte a francia fogságba is, mert a *Napló* családnév nélküli *Rozi*-adatai is minden valószínűség szerint őt jelentik. Kisfaludy Szegedy Róza iránti szerelmének sem a *Napló*-ban, sem a szóbanforgó levelekben, sem a *K. Sz. Gálos* által biznyságul hívott részeiben nincs elfogadható bizonyítéka; a *Napló* egy adata azt bizonyítja csupán, hogy Badacsonyan, illetőleg Szigligetben bizonyos „érzeményeket” keltett benne. De mikor Szegedy Róza már a felesége volt, a költő a *Naplót* is, a *Kesergő szerelmet* is utólag rá alkalmazta. Mindebből pedig az következik, hogy a Gálos-féle „Liza-ciklus” elnevezés, a hozzá fűzött magyarázat és minden belőle vont következtetés jogosulatlan, mert nincsenek tárgyi alapjai.

PAIS KÁROLY.